

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Сергій Володимирович САВЧЕНКО

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри документознавства та
інформаційної діяльності,
Український державний університет науки
і технологій,
пр. Науки, 4, Дніпро, 49600, Україна

E-mail: serhijs@gmail.com,

Олександр Володимирович МИХАЙЛЮК

Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства та
інформаційної діяльності,
Український державний університет науки
і технологій,
пр. Науки, 4, Дніпро, 49600, Україна

E-mail: mich_al@ukr.net,

Serhii SAVCHENKO

PhD in History, Associate Professor, Associate
Professor at the Department of Documentation
and Information Activity,
Ukrainian State University of Science
and Technology,

4 Nauky Ave., Dnipro, 49600, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3615-2343>

Oleksandr MYKHAILIUK

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Documentation and
Information Activity,
Ukrainian State University of
Science and Technology,

4 Nauky Ave., Dnipro, 49600, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3596-0250>

УДК: 321.01

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В ЕПОХУ ЦИФРОВОГО
НАГЛЯДУ: ПІДХОДИ ТА КОНЦЕПЦІЇ**

Received 23 October 2025; revised 28 November 2025; accepted 05 December 2025

DOI: 10.15421/342556

Анотація

Стаття присвячена аналізу викликів, які постають перед класичною моделлю демократії в умовах стрімкого технологічного прогресу та глобалізації. У сучасному світі цифрові платформи, штучний інтелект, алгоритмічне прогнозування та транснаціональні корпорації суттєво впливають на політичну владу, підриваючи традиційні демократичні механізми. Дослідження розглядає, як ці фактори сприяють концентрації влади в руках невиборних еліт, що загрожує девальвації принципів демократії. На основі критичного аналізу праць провідних теоретиків (Е.Гідденс, Ф.Фукуяма, С.Хантінгтон, Д.Хелд, Т.Снайдер, З.Бауман, С.Зубофф та ін.) та емпіричних прикладів, таких як скандал із Cambridge Analytica, стаття висвітлює трансформацію демократії під впливом наглядового капіталізму та інформаційних монополій. Особливу увагу приділено концепції «Стеку» Б.Браттона, яка описує нову архітектуру влади, де технологічні платформи стають квазі-суверенами, а також ідеям З.Бжезинського про технократичну еліту, яка використовує сучасні інструменти для посилення контролю над суспільством. Аргументується, що бінарна модель «демократія vs авторитаризм» втрачає актуальність через конвергенцію управлінських практик, зумовлену технологічною інфраструктурою. Демократія може зберегти свою значущість лише за умови адаптації до нових реалій через громадянську пильність, захист інститутів та критичне мислення, як наголошує Т.Снайдер. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою моделей демократії, стійких до технологічної концентрації влади, та механізмів захисту індивідуальної автономії в епоху цифрового нагляду.

Ключові слова: демократія, наглядовий капіталізм, технологічна еліта, цифровий авторитаризм, держава-корпорація, глобальні мережі влади.

**TRANSFORMING DEMOCRACY IN THE DIGITAL AGE
SURVEILLANCE: APPROACHES AND CONCEPTS**

Abstract

The article examines the challenges facing the classical model of democracy in the context of rapid technological progress and globalization. In the modern world, digital platforms, artificial intelligence,

algorithmic forecasting, and transnational corporations significantly reshape political power, undermining traditional democratic mechanisms. The study analyzes how these factors contribute to the concentration of power in the hands of unelected elites, threatening the devaluation of democratic principles. Drawing on a critical analysis of works by leading theorists (A.Giddens, F.Fukuyama, S.Huntington, D.Held, T. Snyder, Z.Bauman, S.Zuboff, and others) and empirical cases, such as the Cambridge Analytica scandal, the article explores the transformation of democracy under the influence of surveillance capitalism and information monopolies. Particular attention is given to B.Bratton's concept of the "Stack," which describes a new architecture of power where technological platforms assume quasi-sovereign roles, and Z.Brzezinski's ideas about a technocratic elite leveraging modern tools to enhance societal control. The article argues that the binary model of "democracy vs. authoritarianism" is losing relevance due to the convergence of governance practices driven by technological infrastructure. It suggests that democracy can retain its significance only by adapting to new realities through civic vigilance, institutional protection, and critical thinking, as emphasized by T.Snyder. Future research prospects lie in developing democratic models resilient to technological power concentration and mechanisms to safeguard individual autonomy in the era of digital surveillance.

Keywords: *democracy, surveillance capitalism, technological elite, digital authoritarianism, corporate state, global power networks.*

Постановка проблеми.

У сучасному світі, де технологічний прогрес набуває стрімких темпів, а глобалізація змінює саму природу політичної влади, класична модель демократії стикається з небаченими раніше викликами. Все більшу роль в управлінні суспільством починають відігравати цифрові платформи, штучний інтелект, алгоритмічне прогнозування та транснаціональні корпорації. Ці процеси посилюють тривогу щодо майбутнього демократії, яка втрачає контроль над своїми власними механізмами. Питання про те, чи зможе демократія адаптуватися до нового етапу розвитку, стає одним із найважливіших для сучасної політичної науки. У цьому контексті важливо дослідити, які умови необхідні для формування нової демократичної парадигми. Особливу увагу приділено тому, як технології сприяють концентрації влади в руках невиборних еліт, девальвуючи класичні принципи демократії.

Аналіз досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічна основа нашої студії базується на критичному аналізі та синтезі підходів як теоретиків, прихильників та захисників демократії в різних її версіях (Е.Гідденс, Ф.Фукуяма, Д.Робінсон та Д.Асемоглу, С.Хантінгтон, Д.Хелд, Т.Снайдер та ін), так і критиків різних таборів та напрямків, як радикальних, так і поміркованих (Е. де Ясаї, Д.Фрідман, Н.Хомський, М.Манн та ін.). Крім того того, залучено підходи З.Баумана, Б.Браттона, С.Зубофф, Т.Фергюсона, які аналізують трансформацію демократії під впливом цифрових глобальних корпорацій.

Метою цієї статті є аналіз технологічних, ін-

ституційних та глобальних факторів, що впливають на якість демократії та її майбутнє, руйнують класичну бінарну класифікаційну модель «демократія vs недемократія».

Виклад основного змісту.

В попередній нашій статті [Савченко, Михайлюк 2025] аналізувалася проблематика ймовірності «четвертої хвилі демократизації», яка гіпотетично впливає з концепції «хвиль» С.Хантінгтона, з урахуванням кризових явищ сучасної західної ліберальної демократії. Мова йшла здебільшого про внутрішні концептуальні та ідеологічні аспекти кризи: поляризація соціуму, поступове формування ліволіберальної догматичної «ортодоксії», звуження спектру поняття «демократія» в ліберально-демократичному дискурсі та прагнення лібералізму монополізувати поняття «демократія» шляхом елімінації з нього неліберальних демократичних моделей. Західний лібералізм опинився в амбівалентному становищі: з одного боку, його антиколоніальний пафос вимагає декларувати принципи мультикультуралізму та рівноцінності цивілізацій, з іншого – ліберальна демократія продовжує позиціонуватися як найвище досягнення людства та універсальний дороговказ для всіх, хто прагне рухатися «правильним шляхом» у майбутнє. Особливо це стосується тих культурних ареалів, які не входили до європейських колоніальних імперій і на які не поширюється риторика каяття за «колоніальний гніт».

Однак з внутрішніми проблемами, що пов'язані з догматичним сприйняттям ліберальних ідей, можна впоратися, проявивши прагматизм, гнучність, включивши критичну авторефлексію. Нині

демократія стоїть перед викликом значно більш небезпечної загрози. На Заході все більше фахівців схиляється до думки, що реальною загрозою для класичної демократії є інформаційні монополісти та нові технології.

В існуючому історичному контексті політика – це переважно медіаполітика, зазначає Мануель Кастельс [Castells 2009]. Ентоні Гідденс вказує, що гігантські транснаціональні медіа-корпорації, власники яких ніким не обрані, мають величезну владу і вплив на політичні процеси [Giddens 2000]. Вони тепер настільки могутні, стверджує Мануель Муніс, що здатні формувати структуру суспільної дискусії, перешкоджаючи досягненню суспільного консенсусу, руйнують основи якісної журналістики та можуть передбачати як колективну, так і індивідуальну поведінку. Головна небезпека полягає в тому, що, маючи доступ до величезних масивів даних про своїх громадян, жодна влада, навіть найдемократичніша, не може встояти перед спокусою здійснювати нагляд за громадянами та переслідувати опозиційно налаштованих осіб. Особливо коли це не потребує значних ресурсів і дозволяє правлячій еліті утримуватися при владі довший час. Сучасні технології стеження та накопичення даних створили передумови для формування альтернативної політичної системи, де зникає потреба розуміти вільно висловлені преференції громадян, оскільки ці преференції можна обчислити через спостереження за поведінкою населення. У такій парадигмі індивідуальна суб'єктність і свобода перестають бути фундаментальними принципами політичної системи, поступаючись місцем контролю над даними та суспільством [Muniz 2022]. На цьому тлі серед західних журналістів утвердилася інтелектуальна монокультура, голосу правди все важче прорватися в публічний простір. Спроба показати справжню картину реальності загрожує ярликами та остракізмом. Журналісти, побоюючись осуду, мислять панівними стереотипами, відтворюють думки колег, породжуючи колективні ілюзії. У поєднанні з нестабільним фінансовим становищем і соціальною ізоляцією це робить їх уразливими до маніпуляцій лобістів [Taleb 2018].

Тоталітарні режими ХХ століття, – пише Юваль Ной Харарі, – залишилися в минулому, оскільки їхня влада ґрунтувалася на поліції та бюрократах, які не могли читати думки чи аналізувати емоції людей. Однак у ХХІ столітті штучний інтелект і біотехнології змінюють ситуацію. Вони дозволяють за допомогою камер, безпілотників,

біометричних датчиків та інших пристроїв масштабно відстежувати людей, а зібрані електронні дані – автоматично аналізувати. Більш того, технології вже досягли рівня, коли можливий прямий вплив на мозок, і це не фантастика, а реальність. Харарі також звертає увагу на інформаційну диспропорцію, спричинену технологічною революцією: основна частина світових даних сконцентрована в США та Китаї, що може призвести до безпрецедентної соціальної нерівності. На його думку, це може породити нову еліту – так званих «надлюдей», тоді як переважна більшість населення опиниться поза глобальними процесами, втрачаючи соціальну значущість [Harari 2024].

Прикметно, що описану ситуацію, як і багато іншого, передбачив Бжезинський: ліберальній демократії загрожує ще одна небезпека, пов'язана з наслідками появи новітніх технологій, що призводить до поступового формування суспільства з щодалі жорсткішим контролем та керуванням. У такому суспільстві домінуватиме еліта, чії претензії на політичну владу ґрунтуватимуться на високій кваліфікації. Ця еліта, не обмежена традиційними ліберальними цінностями, без вагань прагнучиме досягнення політичних цілей, використовуючи найсучасніші засоби впливу на поведінку народу та здійснюючи постійний суворий контроль над суспільством [Brzezinski 1970]. Подібні побоювання висловлювалися і до Бжезинського. Наприклад, Джеймс Бернхем пророкував про прихід до влади бюрократів-технократів (професійних експертів з управління), які змінять традиційні буржуазні еліти і стануть новим правлячим класом [Burnham 1941].

«Алармістські» страхи стали реальністю, яка дуже добре показана у праці Шошани Зубофф про наглядний капіталізм – «Епоха наглядового капіталізму: Битва за людське майбутнє на новій межі влади» (2019). Згідно з її концепцією, наглядовий капіталізм являє собою систему, в якій індивідуальні свободи поступово втрачають своє справжнє значення, оскільки поведінка людей стає об'єктом моніторингу, аналізу та цілеспрямованого впливу з боку великих технологічних компаній. Вони збирають величезну кількість даних про кожен аспект життя користувачів – від пошукових запитів і покупок до емоційних реакцій на контент. «Капіталізм стеження в односторонньому порядку привласнює людський досвід як безкоштовну сировину для перетворення на поведінкові дані» [Zuboff 2019: 8].

Використовуючи розвинуті аналітичні інстру-

менти та машинне навчання, фірми будують деталізовані профілі кожного користувача, що дають змогу точно передбачати і спрямовувати його дії. Завдяки розумінню психологічних механізмів ухвалення рішень, компанії здатні непомітно керувати уподобаннями користувачів, створюючи ілюзію вільного вибору там, де фактично існує прихована форма примусу. «Капіталісти наглядно виявили, що найбільш передбачувані поведінкові дані отримують шляхом втручання в ситуацію, щоб підштовхувати, вмовляти, налаштовувати і направляти поведінку до прибуткових результатів» [Zuboff 2019: 467-468]. Наглядний капіталізм створює величезну асиметрію влади, де компанії знають про нас те, чого ми самі про себе не знаємо, і використовують ці знання для управління нами.

Вплив поширюється не тільки на споживання товарів і послуг, а й на політичну сферу, даючи змогу формувати думки виборців і впливати на результат виборів. Алгоритми соціальних мереж формують інформаційний простір, створюючи ехо-камери і посилюючи поляризацію суспільних настроїв. Це дає змогу впливати на вибори, формувати громадську думку і навіть маніпулювати політичними процесами. Такий підхід створює ситуацію, в якій індивідуальна воля і незалежність виявляються істотно обмеженими. Люди продовжують вірити, що ухвалюють самостійні рішення, однак насправді ці рішення формуються ззовні, під впливом зовнішніх чинників, які перебувають поза їхнім усвідомленням. Саме тому Зубофф називає такий стан «ілюзією свободи». На її думку, сучасна людина живе в суспільстві, де справжня свобода вибору заміщується системою зовнішнього програмування, керованого інтересами комерційних структур. Цей процес загрожує засадничим принципам демократії та ставить під сумнів саму можливість незалежного існування індивіда в цифрову епоху. Транснаціональні корпорації формують нову форму влади, непідконтрольну національним державам. Наглядний капіталізм поглинає демократію, лишаючи лише спогад про неї.

Бенджамін Браттон пропонує концепцію «Стеку» – багатошарової системи, що включає землю, хмарні технології, міста, адреси, інтерфейси та користувачів. Ця система формує нову архітектуру влади, де технологічні платформи, такі як Google чи Amazon, стають квазі-суверенами, замінюючи національні держави [Bratton 2016]. У «Стеку» влада ґрунтується на контролі над даними та цифровими мережами, а не на територіальних кордонах. Хмарні платформи керують гло-

бальними потоками інформації, роблячи держави залежними від транснаціональних корпорацій. Це підриває традиційний суверенітет і перетворює демократичні процедури на менш ефективні механізми, оскільки реальна влада зосереджується в руках невиборних технологічних еліт.

Кейсів, що підтверджують аналітику Зубофф та Браттона – безліч. Скандальний приклад, що вже встиг стати хрестоматійним: Cambridge Analytica, яка отримала дані 87 мільйонів користувачів однієї впливої соцмережі для визначення психологічного профілю користувачів та їх агітації на користь одного із кандидатів в президенти США. Помітним медійним явищем стало розслідування журналістів, що виявило узгодженість між адміністрацією США і соцмережами в питаннях цензурування «дезінформації». Це ілюстрація ідеї про тіньову взаємодію держави й корпорацій у сфері контролю над наративами. Є й приклади більш відверті: як-от китайська система оцінювання громадян (за допомогою даних із соцмереж, банків, державних реєстрів) і введення обмежень для «ненадійних». Емпірично підтверджено, що цифровий нагляд та «м'який примус» працює ефективніше, ніж класичні репресії.

Генрі Кіссінджер у своїх недавніх працях підкреслював, що технології змінюють природу демократії, сприяючи появі «нової дипломатії». Цифрові протести, трансльовані в соціальних мережах, сприймаються як прояв «волі народу», що спонукає Захід підтримувати повалення урядів, ігноруючи довгострокові наслідки. Такий підхід, на його думку, відображає деградацію стратегічного мислення: політики реагують на миттєві інформаційні імпульси, а не аналізують ризики чи глобальний контекст. Соціальні мережі посилюють короткостроковість політики, формуючи новий тип політиків, які прагнуть популярності через емоційні виступи та епатаж, уникаючи складних дискусій. Легка доступність інформації звужує поле зору, замінюючи рефлексію маніпулятивними практиками. Це дозволяє елітам, озброєним технологіями, утримувати владу, не турбуючись про переобрання, оскільки стратегічне планування поступається місцем реактивним рішенням. Така трансформація послаблює демократію, роблячи її вразливою до маніпуляцій і втрати суспільного контролю, що посилюється технологіями стеження та аналізу даних [Kissinger 2014].

Творення однорідних технологічних елітарних корпорацій, які заступають собою суверенні національні держави, це метадержавна тенденція

на стадії активної інституалізації. Це не обов'язково свідомо створена система або ідеологія. Радше, це результат взаємодії безлічі чинників: глобалізації, цифровізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, посилення бюрократії та технократії, зміни ролі нації та суверенітету.

У давній і маловідомій у нас роботі про роль Америки в технологічній ері Збігнев Бжезинський, моделюючи майбутнє своєї країни, застерігав: «Безперервна соціальна криза, поява місяцької особистості та застосування засобів масової інформації для завоювання довіри народу будуть сходинками в поступовому перетворенні Сполучених Штатів на надзвичайно жорстко контрольоване суспільство» [Brzezinski 1970: 96-97]. За Бжезинським, навколишнє соціально-технологічне середовище змінюється в напрямі, який дасть змогу владі легше керувати людьми та впливати на них, що ставить питання про розумні масштаби соціального контролю. У процесі впливу і контролю змінюється сама людина: руйнуються всі життєві смисли, що підтримували її особистісну ідентичність.

Передбачення Бжезинського щодо технологічного контролю знайшли своє підтвердження в наступні десятиліття, коли тенденції до концентрації влади набули неприхованого характеру. Відтак голоси бунтівників-конспірологів та «алармістів» – крайніх лібертаріанців та анархістів – почали лунали дедалі гучніше та «академічніше».

Ентоні де Ясаї ще у 1985 році репрезентував свій погляд на державу як корпорацію, що максимізує владу, а не інтереси громадян. За де Ясаї, держава – це відчужена еліта, яка використовує демократичні інститути як ширму для легітимації, придушуючи самоорганізацію суспільства [Jasay 1985]. Ноам Хомський з Едвардом Херманом у 1988 році у роботі «Фабрикація згоди: Політична економіка мас медіа» яскраво змалювали разпачливе становище громадських інтересів в тіні могутності великих корпорацій. Автори стверджували, що масове інформування і формування поглядів суспільства підпорядковане інтересам еліт – великих власників медіакорпорацій та уряду. В авторській теорії «фабрикації згоди» (manufacturing consent) держава та корпорації діють у змові, щоб маніпулювати населенням через медіа, освіту та культуру. Об'єктивності та незалежності в сучасній журналістиці більше немає, а практика професійних стандартів часто слугує прикриттям для репрезентації лише вузького спектра думок, які підтримують домінуючі інститути [Chomsky

& Herman 1988].

Фрідман, як анархо-капіталіст, від самого початку заперечує легітимність держави як такої. У «Механіці свободи» та подальших роботах він стверджує, що будь-які функції, які виконує держава, можуть бути (і повинні бути) передані приватним структурам на добровільній основі. Держава, за Фрідманом, – це форма організованого насильства, яка нав'язує свої послуги та правила, використовуючи монополію на силу та податки [Friedman 2014]. Сучасні форми цифрового нагляду, особливо коли вони впроваджуються під приводом безпеки (антитерор, епідеміологічний контроль, боротьба з фейками), в цій логіці не є девіацією від нормального стану ліберальної демократії, а, навпаки, свідчать про те, чим вона була від початку – системою примусу з ідеологічним фасадом. Цифровізація просто робить ці механізми прозорими й тотальними.

Низку своїх останніх робіт класик анархо-капіталізму та автор «Механіки свободи» Девід Фрідман присвятив обґрунтуванню потреби в «сильному шифруванні» приватних даних, щоб зберегти хоча б рештки конфіденційності громадян в умовах «цифрового авторитаризму» держави та корпорацій. Він розглядає парадоксальну ситуацію: з одного боку, нові технології стеження та обробки даних дійсно загрожують нашій здатності контролювати особисту інформацію, що викликає побоювання щодо «кінця приватності». З іншого боку, з'являються технології, які можуть забезпечити людині рівень приватності, раніше недоступний в історії людства. Автор стверджує, що в деяких сферах життя ми можемо зіткнутися з настільки сильною приватністю, що вона викликати побоювання навіть у спецслужб [Friedman 2008].

І для Хомського, і для Фрідмана (попри всю їхню ідеологічну різницю) цифровий авторитаризм – це не нове явище, а ескалація механізмів придушення, закладених у державі від початку. Цифрова прозорість викриває її суть як влади заради влади. Міфи про суспільний договір чи народний суверенітет стають непотрібними, оскільки держава та корпорації досягають покори через контроль інфраструктури (інтернету, фінансів, комунікацій). Таке «самовикриття» підтверджує анархістські діагнози, зміцнюючи тезу про схильність централізованих інститутів до експансії та узурпації. Якщо у XX столітті це проявлялося через бюрократію та армію, то сьогодні – через коди, бази даних та інтерфейси. У цьому сенсі, цифрова

епоха для анархіста – не час нової кризи, а момент емпіричного підтвердження його теорії.

У цьому контексті щодалі популярнішою стає ще одна концепція, що не романтизує державну владу, а викриває деспотичну природу «біополітичного контролю» влади над людьми. Маємо на увазі оригінальні ідеї Джорджо Агамбена, про які варто згадати докладніше. Мислитель стверджує, що в сучасному світі реальним фундаментом політичної влади є не право і не демократія, а надзвичайний стан, перетворений на норму. «Суверен – той, хто приймає рішення про надзвичайний стан». Тобто, суверен – не той, хто застосовує закон, а той, хто може тимчасово призупинити дію закону, зберігши видимість його існування. У цьому і полягає парадокс держави: вона заснована на праві, але існує завдяки здатності вийти за межі права. Надзвичайний стан – це простір, де закон формально діє, але реально не застосовується. Сучасна держава керує життям (медицина, санітарія, демографія, безпека) і одночасно все частіше вводить надзвичайні заходи. Тероризм, пандемії, міграція, війни – це не винятки, а новий режим управління, що маніпулює страхами заради свого посилення. Для Агамбена сучасна держава – це система, в якій право існує, але постійно відключається, а люди все частіше зводяться до керованого біологічного життя. Демократія і диктатура, на його думку, сьогодні зближуються: обидві спираються на надзвичайний стан як норму [Agamben 2005: 2]. Біополітична машина сучасності заснована на нескінченному відтворенні винятків – криз, загроз, катастроф, що вимагають «тимчасових заходів», які ніколи не скасовуються, бо стають новою інфраструктурою влади. Більше того, надзвичайність стає нормою, на яку влада накладає нову надзвичайність і т.д. Громадяни звикають до цього, поступово втрачають громадянські права і стають «голими тілами» або «голим життям» (*nuda vita*), якими маніпулює влада без жодної відповідальності ні перед ким. «Голе життя – це той елемент, через який влада підтримує себе, виключаючи його з політичного простору» [Agamben 1998: 183]. Особлива небезпека сучасної форми суверенітету полягає в тому, що суспільство погоджується жити у просторі ескалації винятків з права. Страх перед реальними чи вигаданими загрозами змушує громадян добровільно погоджуватися на призупинення норм, сприймаючи це як благо. Так народжується феномен «добровільної покори».

Попри заангажованість анархістів та ліберта-

ріанців, їхні погляди фіксують об'єктивні суспільні симптоми надмірного контролю, зокрема цифрового, що підтверджують поважні і політично нейтральні дослідники, зокрема Майкл Манн.

У своїх працях він наголошує на невпинному розширенні «інфраструктурної влади», завдяки якій демократичні держави встановили контроль над суспільством, порівнянний із деспотичними режимами. Дослідник простежує, як економічні еліти (великі корпорації та фінансові установи) й політичні актори (міжнародні організації на кшталт МВФ чи Світового банку) формують глобальні системи управління, що виходять за межі національних держав. Ці еліти, за Манном, не становлять єдиної «корпорації» в буквальному сенсі, але функціонують як децентралізована мережа, об'єднана спільними інтересами, насамперед підтриманням капіталістичної системи.

Технології, особливо системи комунікації та стеження, відіграють визначальну роль у координації їхніх дій. Манн акцентує увагу на впливі технологій на посилення політичної та економічної влади, досліджуючи, як цифрові технології та інфраструктури (інтернет, системи обробки даних) надають елітам інструменти контролю інформації та суспільного управління. Держави й корпорації впроваджують спільні механізми технологічного моніторингу. Манн, на відміну від прихильників конспірологічних теорій, інтерпретує це явище як наслідок структурних змін у глобальній економіці та політиці, а не як таємну змову. Він підкреслює, що хоча стеження часто виправдовується міркуваннями безпеки, воно передусім обслуговує інтереси еліт, зміцнюючи їхні владні позиції [Mann 1984: 185-213; Mann 2013].

Девід Хелд акцентує увагу на експансії адміністративної влади, яка в другій половині ХХ століття реалізувалася завдяки посиленню державних можливостей накопичувати й зберігати інформацію про громадян, що зумовило безпрецедентне розширення механізмів соціального контролю [Held 2006]. Ентоні Гідденс стверджує, що спостереження за всіма сферами життя громадян у демократичних суспільствах досягло такого рівня та масштабу, який фактично нівелює захисні механізми від владного втручання, перетворюючи демократію на умовність. Дихотомія «безпека – свобода» втрачає баланс: розвинені демократії пропонують населенню «безпеку» ціною «свободи» за тим самим принципом, за яким авторитарні режими просувають ідею «стабільності» [Giddens 2000].

Томас Фергюсон доводить, що електоральна демократія дедалі більше набуває ілюзорного характеру через дію «золотого правила»: реальна влада належить не формально обраним представникам, а тим, хто інвестує в політику та політиків. Відтак політичні системи демократичних країн фактично контролюються інвесторами – елітами та корпораціями. Науковець демонструє, як економічні еліти формують метадержавні структури, впливаючи на політичні процеси через аналітичні центри та корпоративні мережі [Ferguson 1995].

Дисонанс між зростаючою могутністю еліт, які дедалі менше залежать від електоральних процедур, та безсиллям громадянського суспільства спричиняє глибоку деморалізацію не лише пересічних громадян, але й професійних аналітиків, які критично осмислюють ці процеси.

«Хороша» демократія чи «поганий» авторитаризм (і весь спектр державного управління між ними) перетворюються на символічні маркери адаптації владних еліт до політичної культури окремих країн задля оптимізації механізмів утримання та максимізації влади. У глобальному масштабі формується усереднений тип держави-корпорації, що обстоює власні інтереси, принципово відмінні від інтересів суспільства. Це не та турботлива універсальна й гомогенна держава, про яку писав Ф.Фукуяма, а консолідована еліта з чітким усвідомленням власних цілей. До її складу входять впливові групи політиків, державних службовців, власників медіа та бізнес-корпорацій, які створюють стійкі структури транскордонного характеру. Ці структури функціонують незалежно від ротацій верховної влади, ґрунтуються на розгалужених мережах зв'язків і лояльностей, контролюють стратегічні ресурси та важелі впливу. Це той елітарний феномен, який Хантінгтон означив як «давоську культуру» [Huntington 1996].

Класична дихотомія «демократія проти авторитаризму», що домінувала в політичному аналізі ХХ століття, базувалася на концепції національних держав як основних суб'єктів міжнародних відносин. Демократичні системи характеризувалися виборчими процедурами, громадянськими свободами та поділом влад, тоді як авторитарні режими – централізованим контролем і репресивними практиками. Однак ця аналітична модель втрачає пояснювальну спроможність у ХХІ столітті: транснаціональні мережі функціонують поза рамками національних демократичних механізмів, що підриває традиційне розуміння демократії як

локалізованого процесу, а технології нагляду та аналізу даних формують спільну інфраструктуру, яка нівелює відмінності між демократичними та авторитарними системами. Цими мережами керують невиборні еліти – технологічні магнати, фінансисти, технократи, які діють на основі консенсусу інтересів, а не через легітимізовані виборні ієрархії.

Еліти легітимізують своє панування через масовану пропаганду, переконуючи суспільство в необхідності свого домінування для забезпечення стабільності («без нас усе пропало»). У західних суспільствах це втілюється в нарративах про «захист демократії», «боротьбу з дезінформацією» або «прогрес» (наприклад, ліволіберальна риторика щодо прав людини та екологічних проблем). У незахідних суспільствах – через апеляцію до консервативних концептів «традиційних цінностей», «суверенітету» або «захисту цивілізаційної ідентичності від зовнішніх загроз». Сутнісний зміст цих декларованих цінностей не має принципового значення, вирішальним є лише їхній маніпулятивний потенціал. Саме цей феномен аналізував Зигмунт Бауман у праці «Liquid Surveillance»: цифрові технології дають елітам можливість створювати «паноптикон» – систему, в якій суспільство не лише підлягає контролю, а й інтерналізує переконання в необхідності такого контролю. Алгоритмічна структура соціальних мереж посилює цей ефект, формуючи інформаційні бульбашки, які зміцнюють віру в благодетельність елітарного правління [Bauman, Lyon 2013].

Джеймс Робінсон і Дарон Асемоглу у дослідженні економічних передумов демократії запропонували теоретичну модель, згідно з якою правляча еліта авторитарної або тоталітарної держави в кризові періоди обирає стратегію політичного виживання між репресіями та демократизацією. Вона діє відповідно до принципів теорії ігор та раціонального вибору: в одних контекстах обирає тактику репресування опозиції та придушення протестних рухів, в інших – йде на політичні поступки й демократичні трансформації. Усе визначається співвідношенням потенційних ризиків і витрат. Свою концепцію дослідники сформулювали лаконічно: «Громадяни прагнуть демократії, а еліти прагнуть недемократії, і баланс політичної влади між цими двома групами визначає, чи відбудеться перехід суспільства від недемократії до демократії» [Acemoglu, Robinson 2006: 23-30].

У подібному ключі розмірковував С.Хантінгтон, аналізуючи потенціал гіпотетичної «четвертої

хвилі» демократизації: «Демократія поширюватиметься у світі настільки, наскільки ті, хто володіє владою у всьому світі та в окремих країнах, захочуть її поширювати» [Huntington 1991: 34]. Ключовий концепт у цьому твердженні – «захочуть». Чи виявлять технологічні держави-корпорації, іманентно орієнтовані на максимізацію владного контролю, готовність до самообмеження заради принципів, що дедалі більше набувають характеру абстракції?

Сучасна ситуація кардинально відрізняється від доби «третьої хвилі» демократизації (1974-1991), що розпочалася з трансформації авторитарних режимів у Португалії та Іспанії. Дилема стратегічного вибору еліт перетворилася на константу політичного процесу не лише в авторитарних, а й у ліберально-демократичних суспільствах. Демократичний транзит – це не одномоментний акт, а перманентний процес балансування між елітарними та громадянськими інтересами, що передбачає постійну оцінку елітами власних можливостей концентрації влади та пов'язаних із цим ризиків. Цей баланс опинився під загрозою внаслідок появи нових факторів: глобалізації елітарних мереж та інформаційно-технологічних інструментів контролю. Відбулося порушення рівноваги в дилемі еліт Робінсона та Асемоглу, що багаторазово посилило потенціал тих, хто не прагне до розподілу владних повноважень. З'явилися різноманітні механізми непрямой та латентної концентрації влади. «Космополітична демократія» (Д.Хелд) або «демократія наддержавного рівня» (Е.Гідденс) залишаються теоретичними конструктами, що не мають відповідників у політичній практиці. Ключові рішення дедалі частіше ухвалюють суб'єкти, не пов'язані ні з національними суверенітетами, ні з демократичними процедурами. Саме це явище Б.Браттон концептуалізував як «пористий суверенітет»: традиційний «вестфальський» суверенітет пронизують «пори» глобальної цифрової інфраструктури, що перерозподіляють реальну владу між її операторами та інвесторами поза політичними кордонами.

Водночас контрольоване споживацьке суспільство, фрагментоване на штучні мікроідентичності та «інформаційні бульбашки», втрачає здатність створювати передумови для актуалізації дилеми Робінсона і Асемоглу. Занурене в щоденні практики консюмеризму та розважальний ескапізм, воно перестає функціонувати як колективний суб'єкт, здатний чинити системний тиск на

владні еліти з вимогою реальної демократизації.

Висновки і перспективи досліджень.

Сучасний політичний ландшафт зазнає глибокої трансформації під впливом технологічних, інституційних та глобальних факторів, які підтримують класичну модель демократії та руйнують бінарну опозицію «демократія vs авторитаризм». Цифрові платформи, штучний інтелект, наглядний капіталізм і транснаціональні корпорації формують нову архітектуру влади, де національні держави втрачають суверенітет, а невиборні еліти – технологічні магнати, технократи та фінансові актори – стають ключовими суб'єктами управління. Ці процеси посилюють асиметрію влади, обмежують індивідуальну свободу та перетворюють демократичні процедури на ритуальні форми, що втрачають зв'язок із реальним волевиявленням громадян. Зазначимо, що цифрові технології створюють виклики для демократії як у західних, так і в незахідних суспільствах, що вимагає глобальної співпраці для захисту громадянських свобод. Втім, технології – це лише інструмент, який дозволяє зробити обмін інформацією більш зручним і швидким. Як показав М.Кастельс, розвиток технологій не породжує, а загострює та посилює ті протиріччя та проблеми, які реально існують у суспільстві [Castells 2009].

Радикальна технологічна трансформація політико-ідеологічного ландшафту робить гіпотетичну «четверту хвилю» демократизації, на яку натякав С.Хантінгтон, дедалі менш імовірною. Замість розширення демократичних практик технології стеження, маніпулятивні медіа та концентрація даних сприяють консолідації влади елітами, які діють поза електоральними механізмами. Конвергенція демократичних і авторитарних систем, зумовлена спільним використанням цих інструментів, формує метадержавні структури, де ідеологічні відмінності стають другорядними порівняно з гомогенізацією управлінських практик. Для протидії цим викликам варто прислухатися до універсальних порад Тімоті Снайдера, які викладено у його маніфесті «Про тиранію». Він закликає до громадянської пильності, захисту демократичних інститутів і критичного мислення, щоб протистояти маніпуляціям і зберегти об'єктивну істину в епоху цифрової дезінформації [Snyder 2017]. Очевидно, що незважаючи на виклики, демократія залишається ключовим механізмом захисту людської гідності, якщо її інститути адаптуються до нових технологічних реалій.

Бібліографічні посилання / References

- Acemoglu, D., Robinson, J. A. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge University Press.
- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press.
- Agamben, G. (2005). *State of Exception*. University of Chicago Press.
- Bauman, Z., Lyon, D. (2013). *Liquid Surveillance: A Conversation*. Polity Press.
- Bratton, B.H. (2016). *The Stack: On Software and Sovereignty*. MIT Press.
- Brzezinski, Z. (1970). *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*. Viking Press.
- Burnham, J. (1941). *The Managerial Revolution: What is Happening in the World*. John Day Company.
- Castells, M. (2009) *Communication power*. Oxford/New York, Oxford University Press.
- Chomsky, N., Herman, E. S. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books.
- Ferguson, T. (1995). *Golden Rule: The Investment Theory of Party Competition and the Logic of Money-Driven Political Systems*. University of Chicago Press.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. Free Press.
- Giddens, A. (2000). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Routledge.
- Harari, Y. N. (2024). *Nexus: A Brief History of Information Networks*. Random House.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Huntington, S. P. (1991). Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*. Spring, 12-34.
- Huntington, S.P.(1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.
- Jasay, A. de. (1985). *The State*. Liberty Fund.
- Kissinger, H. (2014). *World Order*. Penguin Press.
- Mann, M. (1984). The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. *European Journal of Sociology*, 25(2), 185-213. <https://doi.org/10.1017/S0003975600004239>
- Mann, M. (2013). *The Sources of Social Power: Volume 4, Globalizations, 1945-2011*. Cambridge University Press.
- Robinson, J.A., Acemoglu, D. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge University Press.
- Snyder, T. (2017). *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*. Tim Duggan Books.
- Taleb, N.N. (2018). *Skin in the game. Hidden Asymmetries in Daily Life*. London: Penguin
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. PublicAffairs.
- Савченко, С.В, Михайлюк, О.В. (2025). Криза ліберальної демократії: концепції та підходи. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 8(1), 275-285. / Savchenko, S.V, Mykhailiuk, O.V. (2025). Kryza liberalnoi demokratii: kontseptsii ta pidkhody [The Crisis of Liberal Democracy: Concepts and Approaches]. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 8(1), 275-285. DOI: <https://doi.org/10.15421/342534> (in Ukrainian)